

“İSLAM’I UYANDIRMAK”

Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

1. Cilt

Editör
Lütfi Sunar

ilem
ilmi etüdler derneđi
ilem.org.tr

idp
İslamcı Dergiler Projesi
idp.org.tr

ISBN:

© 1. Basım, Nisan 2018

“İSLAM’I UYANDIRMAK”
Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

Yayına Hazırlayan
Hüsniye Gülsev Koç

İç Tasarım ve Uygulama
Furkan Selçuk Ertargin

Kapak Tasarım
Seyfullah Bayram

Baskı ve Cilt
Limit Ofset - Metin Eskibağ / Sertifika No: 28397

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

“İSLAM’I UYANDIRMAK”
Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e İslamcı Düşünce ve Dergiler

Editör: Lütfi Sunar

1. Basım, XII+518 s., 16,5x24 mm

Kaynakça ve izin var.

ISBN-978-605-68401-1-1 (1.c) / 978-605-68401-0-4 (Tk)

Babanzâde Ahmet Naim (1872-1934) ve *Sirât-ı Müstakîm* Mecmuasındaki Hadis Tercümeleri*

Hüseyin Hansu

Giriş

Babanzâde Ahmet Naim, felsefe ve hadis alanındaki tercüme ve telif çalışmalarıyla tanınmış son dönem Osmanlı aydınlarından. Galatasaray Lisesi ve Mülkiye Mektebi'ni bitirmiştir. Hariciye ve Maarif nezaretlerindeki mütercimlik ve çeşitli düzeylerdeki idarecilik görevlerinden sonra 1914 yılında Darulfünun felsefe müderrisliğine atanmış ve 1933 yılına kadar bu görevde bulunmuştur. İyi derecede Fransızca ve Arapça bilen Ahmet Naim'in yaptığı felsefe ve hadis tercümeleri ilmi kişiliğinin belirgin yönünü oluşturmuştur. Dönemin fikir hareketlerinden olan İslamcılık içerisinde yer almış olan Ahmet Naim'in felsefe ve hadis dışında fikri ve siyasi yazıları da bulunmaktadır. Felsefi tercümeleri Türkçede felsefe ıstılahlarının yerleşmesi açısından önemli bulunurken, özel bir ilgi sonucu uğraştığı hadis tercümelerinde takip ettiği metot da, dini metinlerin Türkçeye çevrilmesinde örnek olmuştur. O döneme kadar ayet ve hadislerin tercümesi ve süreli yayınlarda neşredilmesi dini açıdan sakıncalı görüldüğü için Ahmet Naim'in bu teşebbüsü, hadis tarihi açısından oldukça önemlidir.

Bu makalede Ahmet Naim'in hayatı kısaca anlatıldıktan sonra, dini metinlerin başka bir dile tercümesi meselesi ve neşriyatı, Ahmet Naim'in yaptığı tercümelerin hadis tarihi açısından anlamı ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

* Bu yazı, daha önce konuyla ilgili yaptığım çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ahmet Naim'in Hayatı ve İlmî Çalışmaları

Babanzâde Ahmet Naim, felsefe ve hadis alanındaki telif ve tercüme çalışmalarıyla tanınmış son dönem Osmanlı alimlerindedir. 1872 yılında babasının memuriyeti dolayısıyla bulunduğu Bağdat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Bağdat'ta gördükten sonra İstanbul'da Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Mezuniyetini müteakiben 1894 yılında Hariciye Nezareti Tahrirât-ı Hariciyye kaleminde göreve başladı. 1896'da aynı Nezaret'in Tercüme Kalemî'ne geçti. 1895 yılından itibaren eşzamanlı olarak Galatasaray Sultanisi'nde Arapça derslerini okuttu ve bu görevi 1914 yılına kadar devam etti. 1908-1912 yılları arasında Maarif Nezareti Meclis-i Maarif Dairesi ilmiye azalığı, Mekâtib-i Rüşdiye İdaresi Müdürlüğü, Tedrisât-ı Âliye Müdürlüğü gibi görevlerde de bulundu. Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Heyeti Azalığı sırasında, *Istılahat-ı ilmiye* komisyonlarında yer aldı ve felsefe, tabii ilimler, sanat ıstılahları için yazılan sözlüklerin hazırlanması çalışmalarına katıldı.

1912 yılında dönemin Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin (ö. 1914) tarafından Darülfünun Edebiyat Fakültesi felsefe müderrisliğine atandı. 1933 yılına kadar burada felsefe, metafizik, psikoloji, mantık ve ahlak derslerini okuttu. Ahmet Naim, üniversitede okuttuğu derslerle ilgili telif ve tercüme bazı eserler de hazırlamıştır. Felsefe alanındaki ilk çalışması telif-tercüme bir eser olan *Hikmet Dersleri*'ni (1912) yayınladı. Bu eserinde felsefe ve psikolojiyle ilgili giriş mahiyetinde bazı konulara yer vermiştir. 1914 yılında aynı kitabın geliştirilmiş halini *Felsefe Dersleri* adıyla yeniden yayınladı. Bu alandaki çalışmalarını 1915 yılında Georges L. Fonsegrive'in *Elements de Philosophie* kitabından yaptığı *Mebadi-i Felsefe'den Birinci Kitap: İlmü'n- Nefs* adlı tercümesi takip etti. Bu tercümeyle eklediği dipnotlar ve ek olarak verdiği 2000 civarındaki modern felsefi terimin Türkçe karşılığı oldukça değerli kabul edilmiştir. Ahmet Naim'in 1916-1917 yıllarında Fransız filozof Paul Janet'ten (ö.1899) yaptığı tercüme Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası'nda seri makaleler halinde yayımlanmıştır. Mantık dersi için Elie Rabier'den (ö.1932) yaptığı tercüme İlm-i mantık (İstanbul 1335) adıyla ders notu olarak Darülfünun matbaasında basılmıştır (Kaya ve Şenel 2014, ss. 11-20). Felsefi çalışmalarının yanısıra özel olarak ilgilendiği hadis ve çeşitli dini konularla ilgili telif ve tercüme eserler de veren Ahmet Naim, 1933 reformuyla üniversiteden tasfiye edilmiştir. Üniversiteden ayrılmasından bir sonra da 13 Ağustos 1934 yılında vefat etmiştir (Hansu, 2007, s. 21).

İlmî çalışmalarının yanı sıra Ahmet Naim, o dönemde revaçta olan düşünce hareketleriyle de ilgilenmiştir. Yaşadığı dönemde yoğun olarak tartışılan Doğu-Batı kutuplaşmasının etkileri onun yazılarına da yansımıştır. Modernleşme çabaları karşısındaki farklı tutumların bir sonucu olan bu kutuplaşmanın en belirgin tezahürlerinden biri Ahmet Naim'in de taraf olduğu "mektepe – medrese" çatışmasında görülmekteydi. Günümüzdeki "fakülte" kelimesinin karşılığı olarak kullanılan mekteplerde okuyanlarla medreselerde okuyanlar adeta farklı bir eğitim sistemi ve dünya görüşüyle yetişmekteydiler. Mektepliler genellikle topyekûn bir Batılılaşma anlayışını savunurken, Medrese bunun karşısında duruyordu.

Ahmet Naim ise "mektepe" çıkışlı olmasına rağmen, "medrese"ye daha yakın bir düşünce çizgisini savunmaktaydı. Gençliğinden beri ibadetlerine olan düşkünlüğüyle tanınmıştı. Batı tarzı bir eğitim, yabancı dil ve Batı felsefesi öğrenen ama aynı zamanda ibadetini yapan, dini ilimlere de vakıf bir kişilikle iki farklı dünyayı hayatında birleştirmiştir. Hem modern okullardan mezun olması hem de dindar bir kişiliğe sahip olması, o dönemde pek rastlanan bir durum değildir. Zira mektepe-medrese, Doğu-Batı, felsefe-din, iman-bilim, bir araya gelemeyecek zıt dünyalar olarak görülmekteydi. Onun her iki düşünce dünyasını tutarlı bir şekilde kişiliğinde birleştirebilmiş olması, dönemin aydınlarında şaşkınlığa yol açmıştır. Şair ve edebiyatçı Mithat Cemal Kuntay, Naim'le ilk karşılaşmasında "Namaz kıldığı için, onu ben, Fransızca bilmez sanmıştım" (Kuntay, 1986, s. 106) demiştir. Felsefe okutmasına rağmen, dini inançlarının bundan etkilenmemesi de Kuntay için oldukça şaşırtıcı olmuştu. Ona göre bu iki dünya (İslam ve Batı) olsa olsa onun kafasında birbirine karışmadan yan yana duruyordu. Ya da kafası gâvur, kalbi Müslüman'dı. (Kuntay, 1986, ss. 105, 115). Kimisine göre ise o, Doğu'nun feyzini/kültürünü Batı'nın bilimiyle birleştirmişti (M. Cevdet, 1935, s. 7).

Osmanlı'da Batılılaşma çabaları karşısındaki tutumların ifadesi olarak ortaya çıkan bu dönemin önemli fikir akımları Batıcılık, Türkçülük ve İslamcılıktır. I. Meşrutiyet zamanında meydana çıkan ve kökleri Tanzimat'a kadar giden birbirine zıt bu dünya görüşlerinden Batıcılık, bu akımların en eskisidir. İslamcılığın karşısında yer alan ve Avrupacılık da denilen bu ideoloji Batılılaşmayı hedeflemiştir. İslamcılık akımı, hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarlarında olmasından faydalanarak bütün Müslümanları söz konusu hükümetin idaresinde siyaseten birleştirme amacını taşırken, Türkçülük akımı da ırka dayanan siyasi bir Türk milleti teşkil etme amacındaydı (Akçura, 1987, s. 19).

Herhangi bir siyasi fırkaya mensup olmamakla beraber (M. Cevdet, 1935, ss. 6-7) Ahmet Naim, II. Meşrutiyet dönemine kadar Batıcılık fikrinin temsilcisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle birlikte hareket etmiştir (Kuntay, 1986, s. 106; Erişirgil, 1956, s. 215). O dönemde Arapçadan yaptığı tercümelemler, Batıcılık fikrini savunanların yayın organı olan *Servet-i Fünûn* mecmuasında yayımlanmaktaydı. Ancak bu yazıları siyasi ve ideolojik temalardan uzak klasik Arap edebiyatından seçme şiir tercümelemleridir. Bu cemiyete olan yakınlığı öyle anlaşılıyor ki düşünce boyutundan çok dönemin siyasi iktidarı karşısındaki duruşla ilgilidir. Zaten II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra yakın dostu Mehmet Akif'le birlikte bu cemiyetten ayrılmış (Kuntay, 1986, s. 114) ve İslamcılık hareketine katılmıştır. Bu akımın yayın organlarından olan *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* dergilerinde hadis, milliyetçilik, kadın, fıkıh usulü gibi konularda yazılar yazmıştır.

İslam'ı, bir bütün olarak yeniden hayata hakim kılmak amacıyla olan İslamcılık hareketi, Türkiye'de *Sırât-ı Müstakim-Sebilürreşad*, *Beyânü'l-Hak*, *İslam Mecmuası* ve *Volkan* gibi dergilerde toplanan kişilerin öncülüğünde ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Kara, 1986, s. I:XV). Osmanlı Devleti'ndeki İslamcılık akımı yeni ve selefi bir tevhit anlayışını benimsemek, eğitim ve öğretimi ıslah edip cehaletle, taklitle mücadele etmek, saf bir tevhit anlayışını savunmaya engel ve bâtil inanışların ve hurafelerin kaynağı olarak görülen tasavvuf ve tarikatların ıslahı gibi fikri hedeflerle yola çıkmıştır. Ayrıca İslam dünyasında yaygın olan tevekkülü tedbirsizlik, tevâzuyu pısrıklık, takvayı çekingenlik-korkaklık, kanaatı teşebbüssüzlük şeklinde anlayan ahlak anlayışını değiştirmek, cihadın çok geniş ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, bir cihad hareketini yeniden başlatmak, siyasi faaliyetleri hiçbir zaman terk etmemek gibi hedefleri de olmuştur (Kara, 1994, ss. 18-19). İslamcılık hareketinin yayın organları olan *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* dergileri, bu çerçevede bir yayın politikası benimserken, Ahmet Naim geleneksel bir İslam anlayışını savunmuştur (Ülken, 1992, s. 276).

Ahmet Naim, ilmi kişiliğini şekillendiren eserlerini İslamcılık hareketi içerisinde olduğu dönemde yazmıştır. *Sırât-ı Müstakim* dergisindeki yazıları, çoğunlukla hadis tercüme ve yorumlarıdır. Aşağıda ayrıntılı olarak tanıtılacağı üzere (*Kırk Hadis*, 1341/1925) ve *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi*, 1928/1346) gibi eserleri, burada yayınladığı tercümelemlerinin geliştirilmiş halidir. Hadis konusundaki bu çalışmalarının yanı sıra Ahmet Naim, İslamî ilimlerin diğer alanlarında da ilmi referans niteliğinde olan makaleler yazmıştır.

Sebilürreşad'da 1328'ten itibaren tefrika ettiği "Ahlak-ı İslamîyenin Esasları" adlı yazı serisinin sadeleştirilmiş hali kitaplaştırılarak birkaç defa (1934, 1945, 1963) basılmıştır. Son olarak hem tıpkıbasımı hem de sadeleştirilmiş hali Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından basılan bu makale, çeşitli düzeylerde akademik araştırmalara da konu olmuştur. "Taadud-u zevcât men' olunabilir mi?" (*Sırât-ı Müstakîm*, XII (1329/ 1913), 298, 216 v.d) ve tesettürle ilgili makaleleri (*Sebilürreşad*, (1335/1919), XVI(391), 13 v.d.) de bu kapsamda değerlendirilebilecek önemli yazılarıdır.

Siyasî ve fikrî nitelikteki yazıları başta Türkçüler olmak üzere milliyetçilik görüşünde olanlarla, Batıcılığı savunan kesimlere karşı yazılmıştır. Milliyetçilik yazılarının ana temasını Müslümanların kardeşliği ve birliği oluşturur. Ona göre bu tür hareketler, Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağları, onların siyasi ve sosyal birliği için en büyük tehdittir. Hatta dinsizlikten daha tehlikelidir. Bu konudaki ilk yazısını, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da Arapların haklarını savunmak amacıyla "Arap İttihad Kulübü" adında bir dernek kuran Arap milliyetçilerine karşı yazmıştır. Yazısında ırkçılığın tehlikeleri ve zararlı sonuçlarına değinmiş, derneğin ırkçılığı çağrıştıran "Arap" ismini kullanmasının Müslümanların birliğini zedeleyeceğine dair şüphe ve endişelerini ifade etmiştir. (*İttifâk*, 17 Ağustos 1324 / 30 Ağustos 1908). Milliyetçilik konusundaki esas ve etkili görüşlerini ise *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasındaki yazılarında açıklamıştır. 1914 yılında "İslam'da Davâ-yı Kavmiyet: *Takîb ve Tenkid Mecmuası* Sahibi Nüzhet Sabit Beyefendi'ye" başlığı altında yazdığı uzun makalesinde ırkçılığın İslam'a aykırı oluşu ve tehlikeli sonuçları üzerinde durmuştur (1997, s. 19). Milliyetçilik hareketleri için "kavmiyet ve cinsiyet davası" veya "ırk ve cinsine taraftarlık" tabirlerini kullanan Ahmet Naim'e göre ırkçılık, İslam'da reddedilmiş bir cahiliye âdetidir. İslam'ın varlığına ve devamına, Müslümanların refah ve saadetine ciddi bir darbe olarak gördüğü milliyetçilik fikrini de dinden ayrı bir devlet isteyen Batıcılık gibi zararlı hatta İslam için daha büyük bir tehlike olarak görmüştür (1997, ss. 17, 19). Ona göre herhangi Müslüman bir millet kalkıp da İslamiyet'i kendi milliyetinin unsurlarından yalnız biri olarak telakki edemez ve kendine uygun bir şekilde koyamaz. Müslüman bir kavim kavmiyetini unutmak ve İslam'ın kat'i naslarına tamamıyla bağlanmak şartıyla Müslüman olur ve diğer Müslümanları aynen kendi milliyetinden bilir (Beyatlı, 1968, s. 56).

Ahmed Naim'in aynı yıl kitaplaşan bu makalesi (*İslam'da da'va-yı kavmiyet*, 1332, s. 55) sadece yayınlandığı dönemde değil, daha sonraki yıllarda da

büyük ilgi çekmiştir. Türkiye’de İslamcılarının milliyetçiliğe dair görüşlerini adeta şekillendiren bu eser, sonraki yıllarda sadeleştirilerek defalarca basılmıştır. Nitekim Bedir Yayınları 1934; Abdullah Işıklar (İstanbul 1963); M. Ertuğrul Düzdağ (İstanbul 1976, 1978, 1979, 1983, 1997); Ömer Lütfi Zararsız (Ankara 1979, 1980); Bedirhan İpek (İstanbul 2013) tarafından yapılan baskıları, kitaba duyulan ilgiyi ve güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

Ahmet Naim’in Batı düşüncesi hakkındaki görüşlerini ise her alanda Batılılaşmayı savunan kesimlere karşı yazdığı yazılarında görmek mümkündür. Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in kuruluşuyla devam eden süreçte Batılılaşma, Avrupa’nın gelişmişlik seviyesine ulaşabilmek siyasi, sosyal ve kültürel alanda topyekün batılılaşmayı savunan bir harekettir. Onlara göre kısaca Doğu’dan gelen her şey “geri”, Batı’dan gelen her şey “ileri”ydi (Ülken, 1992, s. 207). Burada Doğu’nun İslam’ı, Batı’nın ise modern dünyayı temsil ettiğini belirtmek gerekir. Ahmet Naim’de, sözü edilen karşıtlık, bir yakınlaşma ve senteze dönüşür. Dinden asla taviz verme yanlısı olmamakla birlikte Batıcılık fikrine de topyekün karşı değildir. Ona göre Batı’nın bilim ve tekniği alınmalı, ama kendi değerlerimizi ve dinimizi aynen korumalıyız. Her iki tarafı da tanıyarak yetiştiği için o, bu iki dünya arasında keskin bir zıtlık ve uzlaşmazlık görmüyordu. Ona göre, dinin bütünlüğünden taviz verilemezdi (Kuntay, 1986, s. 105). Zira zaman değişse de nasslar değişmez (Hatiboğlu, 2009, s. 51). İslam’ın emirleri yalnız itikat ve ibadetlerden ibaret değildir. İslam insanlar arasındaki muamelat, muhakemat ve cezalara da şamildir. Buna göre Avrupa’da ortaya çıkan din ve dünya işlerini ayırmak prensibi İslam’a uymaz (Babanzâde, 1975, s. 24). Kitap, sünnet, icma ve kıyasla tesbit edilmiş bulunan hükümlerin İslam dünyasının kıyamete kadar bütün hükümlerini karşıladığı inancındadır (Hatiboğlu, 2009, s. 52). Bu konuda şöyle demektedir:

Bize risalet hediyesi olan Kitabullah ile Resulullah’ın sünneti, dünya ve ahiret ile ilgili bütün işlerimizin düzenlenmesinde yeterlidir. Bu iki kaynak temel ve genel hatları çizmiş, bunlarda bulunmayan ahkâm, onlara dayanılarak, ümmetin icma ve müctihedlerin kıyası ile tesbit edilmiştir. Kitap ve sünnete muhalif indi ictihad ve hükümlerin İslam nazarında, hüküm olarak herhangi bir değeri yoktur. (İslam, 1975, s. 24)

Bununla birlikte Ahmet Naim, Batı’nın iyi taraflarını almayı da dine aykırı görmezdi. Batı’nın ilim ve fenninin alınması, fakat kendi kültür ve değerlerimize sahip çıkılmasını savunarak şöyle demektedir: “Avrupalının ilmini ve fennini sevmeli, âdeta ona meftun olmalıyız. İçinde işimize yarar her ne görürsek al-

malıyız. Zaten bununla memur değil miyiz? Fakat bu sevgi ve meftuniyet bizi, bize unutturmamalı; düşüncelerimizi, adetlerimizi, ahlaki ve dini değerlerimizi gözümüzde küçültmemelidir. Bizim de gözleri kamaştırın gayet parlak bir mazimiz ve medeniyetimiz var...” (*Temrinat*, 1323, s. 3). Ona göre esasında ilim ve fende ortaya çıkan gerçekler “hikmet, müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır” hadisi gereğince müminin yitik malıdır, onları almakla yükümlüdür. Buna göre medeniyet aleminde ileriye doğru atılan her adım İslam’a doğru yaklaşmaktır. (*Sırât-ı Müstakîm*, 1326, 9, s. 138).

Bundan dolayı Ahmet Naim, Batı düşüncesinin öğretimine karşı çıkan bir medreseli gibi düşünmez. Tam tersine Fransızcadan yaptığı tercümelele Batı felsefesinin Türkiye’de tanınmasına katkıda bulunmuş (M. Cevdet, 1935, s. 3), 1933 yılında üniversiteden atılınca kadar da bu dersleri okutmuştur. Müspet ilimlerde Batı’nın üstünlüğünü hakkıyla takdir ederdi. Onun karşı çıktığı husus pozitivism ve dinsizlik (M. Cevdet, 1935, s. 7).

“Bizde Din ve Devlet” adlı yazısında Batıcıların dinle devletin ayrılması gerektiğine dair düşünceleri hakkında şunları söylemiştir:

Hilafet, şeri hükümleri icra etmede vekillik (niyabet) manasına gelir, papalık gibi ruhani bir vasıf değildir. Dolayısıyla İslam, ruhani ve cismani hükümetin ayrı ayrı teşkiline izin vermez. Avrupa’da dini devletten ayırmaya sebep olmuş birçok sosyal sebep ve etkenler ve mesela kilisenin varlığı ile kilise teşkilatına ait olan ruhbanların suistimalleri gibi sebepler var ki bunların biz de varlığı bilinmediği gibi o türden teşkilatın milletin sırtına yüklediği zulmün ağırlığını tahayyül bile edemeyiz. Oysa müslümanlar, hicretin ilk gününden itibaren, hükümeti olan bir teşkilata sahip olmuş, anlaşma yapan, harp eden, sulh eden dini ve siyasi bir organ halinde idiler. Şeri hükümler bölünme kabul etmez bir bütündür, dolayısıyla Hristiyanlardaki “Allah’a ait olanı Allah’a, Kaysere ait olanı Kaysere ver” düsturunun bizde tatbik yeri yoktur” demiştir (*Sebilürreşad*, 1334, 380, s. 293 v.d.)

Ahmet Naim, Batıcılık adı altında İslam dinini eleştirenlere, dinsizlik düşüncesini yayanlara karşı çok yönlü olarak mücadele etmiştir. Leone Caetani’nin *İslam Tarihi*’nin Türkçeye tercüme edilmesi üzerine hem mütercim Hüseyin Cahid’i hem de kitabı eleştiren yazılar yazmıştır. Şiir ve yazılarıyla Müslüman gençler arasında dinsizlik fikrini aşıl原因an Tefik Fikret ve onu savunan filozof Rıza Tefik’e (Bölükbaşı 1869-1949) yazdığı reddiye de (Babanzâde, 1336) bu bağlamda zikredilebilecek örneklerdendir.

Kuşkusuz Ahmet Naim, sadece düşünceleri ve dergilerde yazdığı makalelerle tanınmış değildir. Kendisi aynı zamanda döneminin başarılı bir mütercimi,

saygın bir ilim adamı ve üniversite hocasıdır. Dostlarının anlattığını göre çok velûd bir yazar değildir. Ancak yazılarını Doğu ve Batı kaynaklarına dayandırarak yazardı (M. Cevdet, 1935, s. 8). Bir terimin karşılığını bulmak için önce meşhur Arapça kamuslara bakar, sonra Batı felsefesinin temel kitaplarını ince-ler, daha sonra da bulduklarını Farabî, İbn Sina, Seyyid Şerif Cürcânî gibi İslam filozoflarının eserlerini baştanbaşa okuyarak karşılaştırırdı. Özellikle ıstılahlar-da kılı kırk yarar, bir mefhumu bu şekilde araştırdıktan sonra onu Arapça Türk-çe ıstılahlarla, Fransızca anlamının delâleti arasındaki uygunluk ve ayrılıkları uzun bir tahlil neticesinde tayin ederdi (M. Cevdet, 1935, ss. 9-10). Bu yüzden hem Fransızcadan yaptığı felsefi tercümelemler hem de hadis tercümelemleri oldukça başarılı bulunmuştur. Ne var ki Ahmet Naim'in uzun emekler vererek keşfetti-ği Türkçe felsefe ıstılahları ve geleneğe dayalı bir felsefi anlayışının önu 1933 üniversite reformuyla kesilmiştir. Onun geliştirdiği terimler bu tarihten sonraki felsefe çalışmalarında bilinçli olarak kullanılmamıştır. Ahmet Naim'in felsefe te-rimlerine dair çalışmaları İsmail Kara tarafından *Bir Felsefe Dili Kurmak* adıyla (Dergâh Yayınları, İstanbul 2001) yayımlanmıştır. Felsefeyle ilgili makaleleri M. Cüneyt Kaya ve Cahit Şenel tarafından hazırlanan *Babanzâde Ahmet Naim Felsefe Makaleleri* (Klasik Yayınları, İstanbul 2014) isimli eserde bir araya geti-rilerek neşredilmiştir.

Ahmet Naim'in Mütercimliği

Ahmet Naim'in ilmi kişiliğinin bariz yönlerinden biri olan tercüme deneyimi-nin başlangıcı, Hariciye Nezareti'ndeki Arapça ve Fransızca mütercimliğine dayanmaktadır. Temellerini Galatasaray Lisesi'nde öğrendiği bu dilleri, daha sonra kendi özel gayretleriyle ve deruhte ettiği bürokratik görevler vesilesiyle geliştirmiştir. İlk resmi görevine 1894'te Hariciye Nezareti Tercüme Odası'nda başlamıştır. Tercüme Odası, diğer devletlerle olan resmi yazışmaları takip et-mek için 1832'de kurulmuştur. Osmanlı'nın Batı düşüncesine açılan ilk kapısı olarak kabul edilen bu büroda Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa gibi bir-çok Tanzimat aydını çalışmıştır. On seneden fazla süren bu dairedeki görevinin, Ahmet Naim'in Batı düşüncesiyle tanışmasında ciddi bir etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. İlk yazı deneyimi sayılabilecek olan Arap edebiyatından yaptığı şiir tercümelemlerini, Batıcılığı savunan aydınların çıkardığı *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlaması bu etkinin bir göstergesi olarak görülebilir.

Ahmet Naim'in mütercimlik görevi, 1910 yılından sonra Maarif Nezareti Tercüme Dairesi'nde devam etmiştir. Bu Daire'de, Sanat ve Felsefe ıstılahlarının Türkçeye tercümesi için kurulan komisyonlarda bulunmuştur. 1914 yılında Darülfünun felsefe müderrisliğine atandıktan sonra ise ağırlıklı olarak Fransızcadan felsefi kitap ve makaleler çevirmiştir. Bu çevirilerdeki başarısından dolayı son dönemin en iyi felsefe mütercimleri arasında kabul edilmiştir (M. Cevdet, 1935, s. 9).

Ahmet Naim'in Hadis Tercümeleri

Ahmet Naim, hadis tercümelerine İslamcılık hareketine katıldıktan sonra başlamıştır. Bu hareketin yayın organları olan *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşad* dergilerindeki yazılarının büyük çoğunluğu, hadis tercüme ve yorumlarından oluşmasına rağmen kendisi, daha önceden hadis ya da herhangi bir dini ilim tahsil etmiş değildir (Ahmet Naim, 1323, s. 7). Hadis ve diğer dini ilimleri kişisel gayretleriyle öğrenmiştir. İslamî ilimler içerisinde özel olarak hadis ilmine olan ilgisinin ne zaman ve nasıl başladığı tam olarak bilinmemektedir. 1894 yılında mezun olduğu Mülkiye Mektebi'nin âliye kısmının müfredatında bulunan hadis dersi dışında (Gürler, 2007, ss. 105-122) bu ilmi tahsil ettiğine dair bir bilgi tespit edemedik. Bundan önce gerek ilk dini eğitimini aldığı babası Mustafa Zihni Paşa'dan gerekse yakın dostları Mehmet Akif ve Mehmet Şevket Bey'le yaptıkları özel derslerde (Eşref Edip, 1938, ss. 230-31) hadis okumaları yapıp yapmadıkları bilinmemektedir. Ancak Arap dili, fıkıh ve hadis konusunda dönemin önde gelen âlimlerinden olan Mehmed Zihni Efendi (1846-1913), onun hem Galatasaray'dan hocasıdır hem de mezuniyetinden sonra mesai arkadaşı olmuştur. Ahmet Naim'in, Arapçayı çok değer verdiği bu hocası sayesinde öğrendiğini belirtirken "Bu faziletli zat karşısında oturupta az zaman içinde birçok şeyleri -hemde ruhlu ve esaslı bir surette- öğrenmemek mümkün değildir.." (*Temrinat*, 1323, s. 7) şeklindeki ifadesinden hadis ilmi konusunda da yararlandığını söyleyebiliriz. *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasındaki ilk hadis tercümelerinde, nüsha ve rivayet farklarına ayrıntılı bir şekilde vermesi bu hocadan etkilendiğini düşündürmektedir. Zira Zihni Efendi, Matbaa-i Amire musahhihliği görevi sırasında başta Buhari olmak üzere pek çok hadis kitabının tenkitli neşirini gerçekleştirmiştir. Bu neşirlerden biri olan 1315 tarihli Buhari baskısı, hâlâ dünyadaki en muteber Buhari neşirlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Sadece hadis ilmine ilgi konusunda değil, hadis tercümesi fikrinde de ondan etkilendiğini söyleyebiliriz. Zira Mehmet Zihni Efendi sadece hadis kitaplarının neşretmemiş aynı zamanda hadislerin Türkçeye tercümesiyle de ilgilenmiştir. Zihni Efendi, Osmanlı medreselerinde yoğun olarak okutulan Suyûtî'nin (911/1505) *el-Camiu's-sağîr* ve Radiyuddîn es-Sağâni'nin (650/1252) *Meşâriku'l-envâr*'ından seçtiği hadisleri Türkçeye tercüme etmiş ve *el-Hakaik mimma fi'l-Camiu's-sagîr ve'l-meşarîk min hadisi hayra'l-halaik*, (İstanbul 1310) adıyla yayınlamıştır. Dolayısıyla Ahmet Naim'in hadis konusunda ondan etkilendiği kuvvetle muhtemeldir.

Ahmet Naim'in *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde yaptığı tercüme, Türkçedeki ilk hadis tercümesi değildir. Türkçe hadis tercüme tarihi, Türklerin İslâmîyet'i kabul ettikleri ilk yıllara kadar gider. Türk İslam edebiyatının en eski örnekleri olan *Kutadgu Bilig* (XI. Yüzyıl) (Sofuoğlu, 1989, ss. 127-180), *Atabetu'l-Hakâyik* gibi metinler, ayet ve hadis tercümeyle doludur. Daha sonra yazılan edebi eserlerde de yoğun olarak ayet ve hadislerin tercümesi metin veya mana olarak bolca kullanılmıştır. Ancak bunlar, hadis külliyatını sistematik bir şekilde tercüme etme niyetinden ziyade bireysel çabalar niteliğindedir. Bu durum Kuran ve diğer dini eserler için de büyük ölçüde geçerlidir. Tanzimat dönemine kadar olan tercüme çabalarına karşı bilinen bir tepki de söz konusu değildir.

Kuşkusuz dinî metinlerin tercümesine ihtiyaç duyulmamasının temel sebebi, İslam eğitim dilinin Arapça olmasıdır. Zira İslamî eğitimin esasını oluşturan *Kur'an-ı Kerim* Arapça olarak nazil olmuştur. Kur'an, hem lafzı hem de manası itibarıyla vahiy olduğu için başka dile çevrilmesi mümkün değildir. Başka dillere sadece anlam olarak tercüme edilebilir ki buna da Kur'an denilmez ve onunla ibadet edilemez. Bu nedenle tarih boyunca Arap olmayan Müslümanlar da tıpkı Araplar gibi Kur'an'ı Arapça aslından okuyup öğrendiler ve bu dille ibadet ettiler. Kendi dillerinde, sadece Kur'an'ın genel anlamını ve hükümlerini öğrendiler.

Hadisler için böyle bir zorluk bulunmamakla birlikte onlar da Kur'an gibi Arapça asıllardan öğrenilmiştir. Kur'an ve hadisin tesiriyle Arapça, bütün Müslüman milletlerin ortak ilim dili haline gelmiştir. Bu yüzden İslamî ilimler, her millettten alimlerin katkısıyla oluşmuş ortak bir mirastır. Başta tefsir ve hadis olmak üzere çeşitli dini ilimlerde meşhur olmuş pek çok âlim Arap olmayan milletler arasından çıkmıştır. Ancak bu âlimler, dini hükümleri, kendi milletlerine ana dilleriyle öğretirdiler. Arapçayı da öğreterek onları kültürel olarak Araplaştırma yoluna gitmediler. Böylece hem dini metinlerin orijinaleri muhafaza

edildi hem de her millet kendi dilini ve kültürünü muhafaza edebildi. 19. yüzyıla kadar temel dini metinlerin yerel dillere tercümesi bu yüzden ciddi bir ihtiyaç olarak görülmemiş ve buna dair kayda değer bir tartışma da yaşanmamıştır.

Dini metinlerin Türkçeye tercüme tartışmaları, Avrupa'daki reform ve uluslaşma hareketlerinin 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde de hissedilmesinin akabinde başlamıştır. Tanzimat döneminde Türkçe eğitim veren mekteplerin açılması bu tartışmaları hızlandırmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, gazete ve dergilerde en çok tartışılan konulardan biri Kur'an'ın tercümesi meselesi olmuştur (Atalay, 2007, s. 38).

Ne var ki bu tartışmalar ulemanın sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Çünkü tartışmalar, görünürde Kur'an'ın daha iyi anlaşılması gerekçesine dayandırılıyor idiyse de gerçekte ulusçuluk hareketleriyle yakından ilişkiliydi. Uluslaşma projesinde din, milli ve kültürel bir öğedir. Bu konuda ileri giden bazı kimseler, tercüme yoluyla İslam'da protestanist bir hareket husule getirmeyi savunuyorlardı (Atalay, 2007, s. 37). Onların amacı tıpkı reform hareketlerinin kutsal kitabı yerel dillere tercüme ederek onu okuma ve yorumlama yetkisini, kiliseden alıp her din mensubuna tanıyan Protestan hareketi gibi bir reform yapmaktı. Bunu da Kur'an'ı Türkçeleştirerek dini de millileştirerek yapmak istiyorlardı (Atalay, 2007, ss. 38, 39). Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin ifadesiyle böyle bir tercüme ile hedefledikleri şey, Kuran'ı Türklere yaklaştırmak değil aksine Türkleri Kur'an'dan uzaklaştırmak amacına matuftu (Atalay, 2007, s. 41). Konuyla ilgili tartışmaların nihai amacının farkında olan alimler bu yüzden tercüme hareketlerine hiçbir zaman sıcak bakmadılar.

Tanzimat döneminde sadece dini metinlerin tercümesi değil bunların gazete ve dergilerde neşredilmesi de ciddi bir sorun olmuştur. 1831 yılından itibaren kültür hayatımıza giren gazete ve dergiler, kısa sürede toplumsal kültürün şekillenmesinde oldukça etkili olmaya başlamışlardı. Türkçe eğitim veren mektepler, Batıdan yapılan tercüme ve medya zamanla insanların bilgi ihtiyacını besleyen yaygın kaynaklar haline gelmişti. Ne var ki ulema, tıpkı matbaa örneğinde olduğu gibi onların saygınlığını zedeleyeceğini gerekçe göstererek ayet ve hadislerin tercümeyle dahi olsa süreli yayınlarda neşredilmesine izin vermediler. Çünkü süreli yayınlara özellikle gazeteler, okunduktan sonra gerekli özeni görmemekte, yerlere atılabilmekte veya paketlenme gibi rast gele işlerde kullanılabilirdi. Bu yüzden bu tür neşriyatta ayet ve hadislerin yayınlanması sakıncalı görülmüş ve kanunen yasaklanması sağlanmıştır.

Konuyla ilgili yayınlanan Şûra-yı Devlet kararlarından birinde bu yasağın gerekçesi şu şekilde ifade edilmiştir:

Bir süreden beri günlük gazetelerde çeşitli konularla ilgili olarak ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerin orijinal lafızlarıyla birlikte yer aldığı gözlemlenmekte olup Allahın kelamına ve Peygamberin mübarek sözlerine gerekli tazim ve saygının gösterilmediği, mezkûr gazetelerin okunduktan sonra çeşitli şekillerde kullanıldığına, sokaklara atıldığına ve yerlerde sürüklendiğine şahit olunmaktadır. ...bundan böyle bunun katiyen menî ve buna teşebbüs edenlerin gerekli cezai işlemlerin yapılması... (BOA, 99/4)¹

16 Temmuz 1325 ve 11 Recep 1327 1909 tarihli matbuat kanununa eklenen bir maddeyle bu yasağı ihlal edenlerin cezai müeyyidesi ise şöyle belirlenmiştir:

Periyodik olarak yayımlanan süreli yayınlar dışında kalan gazetelerde Kur'an ayetlerinin ve hadis-i şeriflerin mealleri yazılacaksa da aynen ve tamamen derci yasaktır. Buna muhalefet eden gazetelerin sorumlu müdürleri ile makaleyi yazan kişi onar liradan yirmişer liraya kadar para cezası ve 24 saatten bir defaya kadar hapis cezasına çarptırılacaklar.... (BOA, 99/4)²

Ulemanın tutumu, dini metinlerin tercümesini ve süreli yayınlarda neşredilmesini bir müddet geciktirmişse de konuyla ilgili tartışmaları durduramamıştır. Hatta ulusçuluk akımının giderek güçlenmesiyle bu tercümeleler ciddi bir ihtiyaç haline bile gelmişti. Çünkü mektepler ve gazeteler yoluyla verilen dini temalardan uzak eğitim sayesinde seküler kültür toplumda hızla yayılmıştı. Mekteplerden mezun olan seküler bir nesil, 1900'lü yıllara gelindiğinde siyaset, kültür ve bürokratik hayata belirgin bir şekilde hakim olmuştu.

- 1 Bir müddetten beri yevmî gazetelere ve mesâili müteadide ile âyât-i kerime-i Kur'aniye ve ehâdisi şerife-i nebeviyenin bi ibâretiha derc olunmakta bulunduğu manzûr-i âli-i hazreti hilâfet penâhi buyurulup Kelamullâh'a ve akvâli şerife-i Peygamberiyye ibrazi ta'zîm ve hürmet ve canib-i refiadan olarak cerâ'id-i mezkûre ise bade'l mütalaa vucûh-i adide ile isti'mal edildikten sonra sokaklara atılmakta olmasına ve elfâz-ı mukaddese muharrere evrâk-i havâdisin gayri laik sûretlerde kullanmasını ve yerlerde sürüklenmesinin kâffe-i efrâd-i İslamiyyece muhâfazası ehem ve elzem şerait-i ve adâb-ı diniyyeye muğayyereti külliyesi derkâr bulunmasına binaen bunun katiiyen menî ve badeizin mütecâsirleri hakkında mücâzât-ı lâzimenin bir madde-i mahsûsada bittayin matbûat kanununa ilavesi şerefsunûh ve sudûr bulunan irade-i seniyyeyi cenab-i padişahın muktezay-ı münîfinden olarak işârât-ı seniyye-i Hazret-i Hilâfetpenâhi mahz-ı isâbet bulunmuş olduğundan bermantuk-i emru fermânu humayun tanzim edilen kararname ve esbab-ı mucibe-i layiahâları leffen arz ve takdim olunmakla katib-i ahvalde emr-i ferman hazreti ulu'l-emr efendimizindir. 13 Zilkade 1340-15 Teşrin-i evvel 1337 tarihli Meclis-i vukelâ kararı.
- 2 Resâil-i mevkûteden maada cerâ'idde âyât-i Kur'aniyye ve ahâdis-i şerife'nin meallerinden bahs olunacaksa da aynen ve tamamen derci memnudur. İşbu memnuiyete muhalif hareket eden gazetenin müdür-i mesuli ile makaleyi yazan onar liradan yirmişer liraya kadar cezayı nakdi ya 24 saatten bir defaya kadar hapsi ile yahut her iki ceza ile birlikte mücazat olunurlar. İşbu kararname tarihi neşrinden muteberdir. İşbu kararnamenin icrasına hariciye, dâhiliye, adliye nazırları memurdur. Meclisi umuminin ictimainda kanuniyeti teklif edilmek üzere işbu kararnamenin mevkii meriyete vazı irade eylerim. 17 sefer 1340 19 teşrin-i evvel 1337 tarihli Meclis-i vukelâ kararı.

Bu kültürel çöküşü fark eden bazı müslüman aydınlar, geç de olsa çeşitli girişimlerde bulundular. Ahmet Cevdet Paşa'nın (1823-1895) yoğun çabaları sonucunda ilk matbu Mushaf 1875 yılında basıldı ve böylece dini kitapların matbaada basılmasının yolu açıldı.

Medya yoluyla yapılan kültürel tahribatı gören Eşref Edip (1882-1971), Ebu'l-Ula Mardin (1881-1957), Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) gibi Müslüman aydınlar ve âlimler, 1908'te II. Meşrutiyet'in ilanından yararlanarak *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakîm* gibi dini muhtevalı dergiler yayınlamaya başladılar. Ancak bu dergiler de, ilk başlarda tefsir ve hadis konularını doğrudan ele almakta tereddütler yaşamışlardır. Mesela yazar kadrosunun büyük çoğunluğu medrese mezunu ilim adamlarından olmasına rağmen *Beyanu'l-Hak* mecmuası, her sayısında, logonun hemen yanında şu uyarıda bulunmayı ihmal etmemiştir: "Ekseri makâlâta ayet-i kerime ve ehâdis-i nebeviyye derc edilmiş bulunduğu nazar-ı i'tibara alınarak riayetsizlikte bulunulmaması rica olunur" (Bektaş, 2007, VI:34). 1908 yılında yayımlanmaya başlayan *Sırât-ı Müstakîm* dergisinde de ilk iki buçuk sene, tefsir ve hadise dair herhangi bir yazıya yer verilmemiştir.

Sırât-ı Müstakîm Mecmuasındaki Hadis Tercümelere

Kur'an ve hadis tercümelerinin medyada yayınlanmasına öncülük eden kişi tespit edebildiğimiz kadarıyla Babanzâde Ahmet Naim olmuştur. O dönemde yayımlanan *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasına gönderdiği bir mektupta bu eksikliğe dikkat çeken Ahmet Naim'in amacı milliyetçi bir talepten ziyade Kur'an ve sünneti, medya yoluyla halka öğretmektir. Onun Fransızca ve Arapçadan yaptığı diğer tercümelere de ilmi saiklere dayanmaktadır. Aslında kendisi bilim ve felsefenin Arapça dışında bir dil ile yapılamayacağı kanaatindeydi (Kaynaradağ, 1986, ss. 15-16). Bu yüzden tercümelerinde bilimsel ve felsefi terimleri Arapça kökenli kelimelerle tercüme etmeyi tercih etmiş ve bunların sadeleştirilmesine karşı çıkmıştır (M. Cevdet, 1935, s. 14). Hatta ona göre "Kur'an ve hadis Arapça oluşlarını muhafaza edip dururken kıyamete kadar bu lisanın tahsilinden müstağni kalamayız..." (*Temrinat*, 1323, s. 5). "Lisans Meselesi" adlı makalesinde Arapçayı sadece din dili olarak değil, vatanına faydalı olmak isteyen her tahsilli gencin mutlaka öğrenmesi gereken bir dil olarak değerlendirmiş ve şöyle demiştir: "Arapça ve gelişmiş milletlerden birinin dilini bilmeyen bir Türk hatta

Müslüman genci vatanına istenilen derecede faydalı olamaz” (*Sırât-ı Müstakîm*, 1325, 55, 40). Dolayısıyla Ahmet Naim’in tercümelerini, uluslaşma projesinin bir parçası olarak değerlendirmemek gerekir.

Ahmet Naim, hadisleri tercüme amacını 1910 yılında *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasına gönderdiği şu okuyucu mektubunda açıkça belirterek şöyle demiştir:

Boş vakitlerimde mütalaa etmekten zevk duyduğum mecmuanızın Müslümanlar arasında te’sis etmekte olduğu tanışma ve yaklaşma hizmetinin önemini size bildirmeyi zaid görürüm. Asırlar boyunca zulm ve cehâletle ümmet-i Muhahammediyye’nin uğradığı hissi ve aklı durgunluktan sonra İslâmî hakikâkleri bozuk zihinlere telkin, dini hissiyâtı, ölmüş kalplere yerleştirmek için diriliş ve uyanış sûrunu memleketimizde en evvel üfleyenler -diyebilirim ki- siz oldunuz. İki buçuk senelik mesâinizle bu uykudaki ümmete öğretecek çok şeyler olduğunu ispat etdiniz. Rabbim yâr ve yardımcınız olsun! Görüyorum ki sizin bu pâyîdâr gayretleriniz biraz daha geniş bir alana yayılırsa, Allahın izniyle, selefin unutulmuşluk mezarına gömülmüş definelerini diriltmeye, gaflet denizinin derinliklerine atılmış İslâmî hakikâtlerin cevherlerini ortaya çıkarmaya muvaffak olursunuz. Acizâne kanaatimce bu vâdide atacağınız en mühim adım Tefsir ile Hadis’e doğru olmalıdır... Hadis-i Şerîf’e gelince buna dair henüz bu kıymetli mecellenizde bir şey görünmemesini hakikaten bir noksan addederim. Kitâb ve sünnet dinimizin en mühim iki mercii ve kaynağı olduğu için Sırât sütunlarında bunlara özel bir bölüm ayırmanız, himmet ehlinin dindârâne çabalarına murâcaât etmeniz lâzımdır. Bu yolda sarf edeceğiniz emekler, ümîd ederim ki- heder olmaz. Size her taraftan yardıma koşacak erbâb-ı ilm ve diyânet eksik olmaz. İşte ben bu acizimle beraber size hizmet arz ediyorum. Ne Tefsir’de ne de Hadis’te derinleşme gücünü haiz olmadığımı yakinen bildiğim halde hiç olmazsa tercüme ile olsun size yardım edeyim diyorum. Zebîdî’nin Buhârî Muhtasarı Tecdî-i Sarîh’ini vakit buldukça terceme edip size göndersem elbette reddetmezsiniz. (*Sırât-ı Müstakîm*, 1326, 120, 257)

Ahmet Naim’in bu talebi, dergi yönetimi tarafından kabul edilir ve hadis tercümeleri, *Sırât-ı Müstakîm*’in 121. sayıdan itibaren yayımlanmaya başlanır. Metinleriyle birlikte yayınlanan bu hadisler, Buhârî üzerine yapılan bir ihtisar çalışması olan “*et-Tecdîdu’s-Sârîh Li Âhâdisi’l-Câmi’i’s-Sahîh*” adlı eserden seçilmiştir. 1925 yılında *Sırât-ı Müstakîm* dergisinin kapanmasına kadar devam eden yaklaşık 15 yıllık sürede *Tecdî-i Sarîh*’in ilk 199 hadisinin tercümesi yayımlanmıştır. *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasının, bir süre yayımına ara vermek zorunda kalması üzerine, Ahmet Naim’in hadis tercümeleri, 5 Nisan 1328/1912 tarihinde yayım hayatına başlayan *Kelime-i Tayyibe* mecmuasında devam etmiştir (*Kelime-i Tayyibe*, ss. 1-11). Bu mecmuada tercümesi yayımlanan hadis sayısı 73’tür. Ahmet Naim, bu tercüme vasıtasıyla sadece toplumu hadis konusun-

da bilgilendirmekle kalmamış aynı zamanda hadis ilmi hakkındaki bilgisini de geliştirme ve derinleştirme fırsatı bulmuştur. Bu konuda şöyle dediği nakledilir: “Hadis tercümeleriyle meşgul olmaya başlayınca ondan önce vaktimi ne kadar zayi ettiğimi anladım. Bu iş dururken başka şeyle uğraşmak ne boş şeymiş! Büyük âlimlerin bu işe verdikleri ehemmiyetin sebebini de şimdi anladım” (Eşref Edip, 1938, s. 111; Erişirgil, 1956, s. 262).

Tecrîd-i Sarîh Tercümesi

Ahmet Naim’in *Sırât-ı Müstakîm*’deki hadis tercüme ve yorumlarındaki başarısı, 1925 yılında Diyanet tarafından Buhari muhtasarının tamamını tercüme etmekle görevlendirilmesinde etkili olmuştur. TBMM’de, Kur’an-ı Kerim ve bazı dini eserlerin tercüme edilmesi gereği üzerine yapılan konuşmalarda (Zabıt ceridesi, 1341, ss. 222-23) tercüme yapacak kimselerin dini ilimlere hâkim, alanlarında yayın yapmış, İslam ve Batı felsefesine vâkıf, Arapçanın yanı sıra Batı dillerinden birini bilen kimselerden olmaları gerektiği belirtilmiştir. Kur’an tefsiri ve bir hadis kitabı tercümesi için Felsefe ve yabancı dil bilmenin şart koşulması, mecliste konu üzerinde yapılan konuşmalardan da anlaşılacağı üzere dine içeriden ve dışarıdan yapılan tenkitlere cevap verilme ihtiyacından doğmuştur.

Bu durum, o dönemde Arapça ve dini ilimlere, hatta hadis ilimlerine iyi derecede hakim olan pek çok medrese alimi varken tercüme işinin niçin Ahmet Naim gibi bir felsefe hocasına verildiğini de açıklamaktadır. Zira artık sadece medrese ilimlerine vâkıf olmak, toplumun dini bilgi ihtiyacına cevap vermek için yeterli değildi. Modern düşüncüyü de takip etmek, içerden ve dışarıdan, özellikle de müsteşriklerden gelen tenkitlere cevap verebilecek bir donanıma sahip olmak gerekiyordu (konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.. Hatiboğlu, 2009, ss. 107-126). Bunun için de en azından bir yabancı dil bilmek, İslam felsefesi ve Batı düşüncesinden haberdar olmak ve onların eleştirilerine cevap verebilmek gerekirdi. Ahmet Naim ise o dönemde bu niteliklere en iyi derecede sahip mütercimler arasında sayılırdı. Deneyimli bir mütercim olması, felsefeciliği ve yabancı dil bilmesi bu görevlendirmede etkili olmuştur. Kuşkusuz bu niteliklerine ilave olarak Ahmet Naim, dini ilimlere olan vukufiyeti ve ahlaki faziletler açısından da dönemin önde gelen kişileri arasında sayılırdı. Dostları ve meslektaşları ittifakla onun selef-i salihin siresinde yaşamış fazilet sahibi bir insan olduğunu belirtmişlerdir. Yakın dostlarından biri onun bu yaşantısını şöyle özetlemiştir:

Kaba taassuptan kurtulmuş, temiz bir Müslüman örneği idi. Edebiyat ve musiki dostu idi. Arap ve Fransız dillerini iyi bilen bir felsefe âlimi idi. İmanında sabit idi, neye inanmışsa sonuna kadar sadık kaldı. Onda riya veya kuru sofuluk gibi şeyler yoktu. Siyasi bir fırkaya mensup değildi. Doğunun dini feyzini batının fikirleriyle kaynaştırmıştı. Batı ilminin aşığı fakat pozitivistin düşmanı idi. Onda “Muhammedi” bir yürek vardı. (M. Cevdet, 1935, ss. 6-7)

Nihayetinde, Diyanet adına tercüme işini takip eden Ahmet Hamdi Akseki, Buhari tercümesi için Mehmet Akif'in de tavsiyesiyle Ahmet Naim'i görevlendirmiştir. Akif'e göre “istenilen şekilde bir tercüme Ahmet Naim'den başka hiçbir babayığının harcı değildir” (Kuntay, 1986, s. 103).

Ahmet Naim'in tercüme ve şerh ettiği bu eserin ilk iki cildi 1346/1928 yılında İstanbul'da Evkaf Matbaasında Osmanlıca harflerle basılmıştır. 1934 yılında vefatı üzerine eserin kalan kısmı Kâmil Miras tarafından 1936-1947'de peyderpey tercüme edilip yayınlanmış, son cildi 1948'de basılmıştır. Buhari'nin ilk Türkçe tercümesi sayılan bu eser, uzun yıllar Türkiye'de hadis konusundaki bilgi ihtiyacını karşılamış ve adeta bir klasik haline gelmiştir. Eserin mukaddimesi ise, Türkçe yazılmış en önemli hadis usulü kaynakları arasında kabul edilmektedir.

Sonuç

Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış olan Ahmet Naim, felsefe ve hadis alanında eserler vermiş bir ilim adamıdır. Modern eğitim veren okullardan mezun olmuş, bu doğrultuda çeşitli görevler üstlenmiş ve hayatının son yıllarına kadar üniversitede felsefe dersleri okutmuştur. Ayrıca özel çabalarıyla Arapça ve İslamî ilimleri de öğrenmeye çalışmış ve bu alanda özgün eserler ortaya koyacak kadar meşhur olmuştur. Böylece hem seküler hem de dini eğitim görmüş ilk ilim adamı örneklerinden olması, Ahmet Naim'in kişiliğini ve çalışmalarını oldukça ilgi çekici kılmıştır. Bu yetişme tarzıyla her iki alanda önemli eserler yazmış olmasının yanı sıra Ahmet Naim, aynı zamanda inancı ve dini değerleriyle tutarlı bir hayat sürdürmüştür. Dönemin hatrat kitaplarında, onun düşünce ve davranışlarındaki bu tutarlılığı, hayatının sonuna kadar koruduğu ifade edilmiştir.

İlmî çalışmalarının önemli bir kısmını Arapça ve Fransızcadan yaptığı tercümeleştürmektedir. Ancak o sadece bir mütercim olarak kalmayıp bu dillerin temsil ettiği düşünce dünyalarını da yorumlayan özgün çalışmalar ortaya koyabilmiş bir ilim adamıdır.

Dönemin İslamcılık düşüncesinin yayın organları olan *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşad* dergilerindeki yazılarının bir kısmı sonradan kitaplaşmış ve uzun süre okunmaya devam etmiştir. Özellikle *İslam Ahlakının Esasları* ve *İslam'da Da'va-yı Kavmiyyet* isimli kitapları hala güncelliğini korumakta ve basılmaya devam edilmektedir. Felesefi birikimini de yansıttığı hadis usulü konusunda yazdığı mukaddimesi, kendi dönemi için önemli bir çıkış sayıldığı gibi günümüze kadar yapılan usul çalışmalarına da bir örnek ve kaynak olmuştur. *Kırk Hadis* ve *Sahih-i Buhâri Muhtasarı Tecrid-i Sarîh* tercümelere ise onun bir hadisçi olarak tanınmasını sağlayacak derecede meşhur olmuştur. Ahmet Naim'in hadis tercümelerinin, Türkiye hadis çalışmaları tarihi açısından önemli sonuçları bulunmaktadır. Her şeyden önce bu deneyimle birlikte hadislerin tercümesine ve süreli yayınlarda neşredilmesine dair tereddütler giderilmiş oldu. Böylece hadis öğrenme ve öğretme, medreselerde öğrenilen bir ihtisas iş olmaktan çıktı, medya yoluyla daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşma imkanı buldu. Bu tercümelere sayesinde, özellikle mekteplerden yetişen nesil, herhangi bir din görevlisine müracaat etmek zorunda kalmadan rahatlıkla hadis kitaplarından istifade etme imkanına kavuşmuştur. Cumhuriyet döneminin en önemli hadis çalışmalarından biri kabul edilebilecek olan Ahmet Naim'in bu eseri medreselerin kapatıldığı, Arapçanın yasak olduğu, klasik ilimleri bilen âlimlerin kalmadığı bir dönemde toplumun hadis konusundaki bilgi ihtiyacını karşılamada önemli bir boşluğu doldurmuştur. 1948'de ilk baskısı tamamlanan eserin 1992'ye kadar 12 baskı yapmış olması, bu esere duyulan ilgi ve ihtiyacı göstermesi açısından önemlidir. İlk hadis tercümelerinin Ahmet Naim gibi deneyimli bir mütercim tarafından yapılmış olmasının, hadis tercümelere konusunda standart bir metodun yerleşmesinde de önemli katkısı oldu. Bu metod, daha sonra yapılan Kur'an ve hadis tercümelere ciddi ölçüde örnek oldu (Ergin, 1945, 16).

Ahmet Naim, hadis konusundaki çalışmalarıyla aynı zamanda modern dönemdeki hadis araştırmacısının sahip olması gereken bilgi donanımı için de öncü olmuştur. Zira sadece rivayet ve isnada önem veren, hadis ezberleyen, klasik hadis terminolojisine vakıf olmakla yetinen hadisçi formasyonu modern dönemin hadisle ilgili problemlerine ve sorularına cevap vermek mümkün olmuyordu. Akademik hadisçiliğin öncüsü kabul edilebilecek Ahmet Naim örneğinde görüleceği üzere, modern dönemdeki hadisçinin, klasik hadis bilgisini güncel ve ilmi gelişmeler ışığında yorumlayabilecek, hadis ve sünnete yönelik eleştirilere cevap verebilecek ilmi bir donanıma sahip olması kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Kaynakça

- Akçura, Y. (1987). *Üç tarz-ı siyaset*. Ankara: TTK.
- Atalay, O. (2007). Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi ekseninde ortaya çıkan tartışmaların tarihsel arka planı. *Kuran mealleri sempozyumu*. İzmir.
- Babanzâde A. N. (1323). *Sarf-ı Arabi temrinat*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Babanzâde A. N. (1329). *Hikmet (felsefe) dersleri*. İstanbul.
- Babanzâde A. N. (1331). *Mebadi-i felsefeden ilmü'n-nefs*. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Babanzâde A. N. (1336). *Tevfik Fikret'e dair: feylesof Rıza Tevfik Beyefendi'ye*. İstanbul: *Sebilürreşad* kütüphanesi neşriyatı.
- Babanzâde A. N. (1945). *İslam ahlakının esasları*. İstanbul: Yüksel.
- Babanzâde A. N. (1975). *Genel çizgileriyle İslam*. İstanbul: Çığır.
- Babanzâde A. N. (1995). *İslam ahlakının esasları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Babanzâde A. N. (1997). İslam'da da'vâ-yı kavmiyyet. (E. Düzdağ, Sad.). *Yakın tarihimizde İslam ve ırkçılık* (ss. 15-78). İzmir: Çağlayan.
- Babanzâde A. N. Emeklilik dosyası. *Emekli sandığı arşiv dairesi başkanlığı*. Dosya no: MT032177.
- Babanzâde A. N. (1985). *Sahih-i Buhari muhtasarı Tecrid-i Sarih tercemesi ve Şerhi* (cilt I-III) Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Babanzâde A. N. (2014). *Felsefe makaleleri*. (C. Kaya, C. Şenel, Haz.). İstanbul: Klasik.
- Bektaş, E. (1992). *BeyânülHak. TDV İslam ansiklopedisi*. İstanbul.
- Beyatlı, Y.K. (1968). *Siyasi ve edebi portreler*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Ergin, O. N. (1945). Ahmet Naim zati ve eserleri. *İslam ahlakının esasları girişi*. İstanbul: Yüksel.
- Erişirgil, M. E. (1956). *İslamcı bir şairin romanı*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası
- Eşref Edip. (1938). *Mehmet Akif*. İstanbul: Asar-ı İlmiyye Kütüphanesi Neşriyatı
- Macit Gökberk ve uzlaşmacılı perdesi. (1982, Temmuz). *Çağdaş eleştiri Dergisi*. İstanbul: Gelişim.
- Gökbilgin, T. (2011). *Milli Mücadele başlarken*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Gürler, K. (2007). Türk modernleşmesi sürecinde hadis ilminin genel durumu. *İslami ilimler dergisi*, 2, 105-122.
- Hansu, H. (2016). Cumhuriyet dönemi resmî tedvin çalışmaları: Babanzâde ve Diyanet'in hadis projesi. *Talid, hadis özel sayısı*. İstanbul.
- Hatiboğlu, M. S. (2009). *İslamın aktüel değeri üzerine I*. Ankara: Otto.
- İnançalp, M. C. (1935). *Müderres Ahmed Naim*. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- İz, M. (1975). *Yılların izi*. İstanbul.
- Kara, İ. (1986). *Türkiye'de İslamcılık düşüncesi*. İstanbul: Risale.
- Kara, İ. (1994). *İslamcılarının siyasi görüşleri*. İstanbul: İz.
- Kaynardağ, A. (1986). *Felsefecilerle söyleşiler*. İstanbul: Elif.
- Kelime-i Tayyibe*. (1328/1912), 1-11.
- Kuntay, M. C. (1986). *Ölümünün 50. yılında Mehmet Akif*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Mahfil dergisi*. (1-68. sayılar) (Milli Kütüphane, 56 SB 215).
- Mehmed Zihni Efendi. *el-Hakaik mimma fi'l-Camii's-sagir ve'l-meşarık min hadisi hayra'l-halaik*. İstanbul 1310.
- Sırât-ı Müstakîm mecmuası* (Bütün sayılar).
- Sofuoğlu, C. (1989). Kur'an ve hadisin *Kutadgu Bilig'deki* izleri. *DEÜİFD*, V, 127-180.
- TBMM Zabıt Ceridesi*. (1341/1925). Devre II, 2, c. 14. Ankara: TBMM.